

Пётр Дарашчонок*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт***ПУБЛІЦЫСТЫ «ЗВЕЗДЫ» АБ ДЗЯРЖАЎНЫМ
САМАВЫЗНАЧЭННІ БЕЛАРУСІ (1917–1921 ГГ.)**

Напярэдадні Кастрычніка 1917 г. у Беларусі партыйная барацьба бальшавікоў за лідарства ў Саветах прывяла да іх выхаду з «аб'яднанкі», дзе РСДРП(б) супрацоўнічала з меншавікамі і бундаўцамі, пасля чаго былі сфарміраваны самастойныя арганізацыі ў Гомелі, Мінску, Віцебску, Полацку, Оршы, Бабруйску, Слуцку і іншых гарадах. Са згуртаваннем усіх бальшавіцкіх сіл Беларусі ў адзіную арганізацыю ў чэрвені-верасні 1917 г. самым цесным чынам звязана і стварэнне друкаванага органа Паўночна-Заходняй арганізацыі – газеты «Звезда». Яна стала правадніком у жыццё ідэй арганізацыі бальшавікоў Беларусі, якая ў верасні налічвала 9190 членаў партыі і спачуваючых [5, с. 258]. Галоўнай задачай бальшавіцкай арганізацыі ў краі стала барацьба за ўладу.

Паколькі рэфармісцкі шлях развіцця Расіі страчваў свае перспектывы, бальшавікі яшчэ напярэдадні выбараў ва Устаноўчы сход заклікалі байкатаваць кандыдатаў ад партыі кадэтаў – галоўнай сілы буржуазна-ліберальнага лагера. У артыкуле «О политических партиях в России», змешчаным у «Звезде» 4 лістапада 1917 г., А. Мяснікоў называў яе «партыяй народнай няволі». Аўтар адзначаў, што «...кадэцкія справы накіраваны якраз супраць народа і рэвалюцыі, супраць свабоды, міру і зямлі. Гэта кадэты зацягваюць вайну, гэта яны ўстаўляюць палкі ў колы рэвалюцыі, стараюцца, каб народ [не] меў сваёй свабоднай рэвалюцыйнай улады. Кадэты паступаюць так таму, што гэтую партыю складаюць буржуа-капіталісты, г. зн. фабрыканты, заводчыкі і памешчыкі. Народу няма чаго рабіць з гэтай партыяй, працоўныя не могуць і не павінны давяраць свае інтарэсы гэтай партыі таўстасумаў і прыгнятальнікаў». У гэтай жа публікацыі аўтар рэзка крытычна ацэньваў палітычныя праграмы эсэраў і меншавікоў.

На першым этапе рэвалюцыі публіцысты «Звезды» асноўную ўвагу ўдзялялі пытанню палітычнай барацьбы за масы з эсэрамі, меншавікамі і іншымі дробнабуржуазнымі рэвалюцыйнымі партыямі. Супярэчнасці паміж эвалюцыйным і рэвалюцыйным шляхамі развіцця, іх несумяшчальнасць праявіліся ўжо у кастрычніку-лістападзе 1917 г., калі да ўлады ў краіне прыйшла кааліцыя левых сіл, у якой аб'ядналіся бальшавікі, левыя эсэры, анархісты. Што ж датычыцца пытання аб нацыянальным самавызначэнні Беларусі, то кіраўнікі Паўночна-Заходняй

абласной арганізацыі РКП(б) і Аблвыкамзаха прытрымліваліся пазіцыі абласніцтва, г. зн. былі прыхільнікамі стварэння Заходняй вобласці як адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінкі без уліку нацыянальна-этнаграфічных граніц пражывання тытульнай нацыі краю.

Будучую перамогу пралетарскай рэвалюцыі ў сусветным маштабе бальшавікі лічылі пачаткам адмірання дзяржаўнасці. Гэты глабальны праект лічыўся справай першачарговай важнасці, а стварэнне новых новых дзяржаў расцэньвалася як перашкода гэтаму. Таму дзейнасць леварадыкальнага (сацыялістычнага) крыла па каардынацыі працы беларускіх нацыянальных сіл, пазней арганізацыйна аформленага ў Белнацкам, выклікаў у А. Мяснікова і іншых кіраўнікоў Аблвыкамзаха адмоўную рэакцыю. З лютага па лістапад 1918 г. «Звезда», адлюстроўваючы пазіцыю смаленскіх камуністаў, не падтрымала ніводнай ініцыятывы Белнацкама па ажыўленні беларускай работы ў Заходняй вобласці.

З вызваленнем Беларусі ад нямецкай акупацыі Аблвыкамзах спадзяваўся канчаткова ўзаконіць Заходнюю вобласць актам УЦВК. На яго пасяджэнні неўзабаве і быў прыняты праект пастановы аб абласных аб'яднаннях, які прадугледжваў захаванне Заходняй вобласці ў складзе Мінскай, Гродзенскай, Магілёўскай, Віцебскай і Смаленскай губерняў, але межы вобласці вызначаліся пераважна па нацыянальна-тэрытарыяльным прынцыпе. Дакумент 15 снежня 1918 г. апублікавала «Звезда». Крыху пазней лідар смаленскіх камуністаў А. Мяснікоў, які ўжо палічыў справу закончанай, аддаў указанне газетам больш не друкаваць матэрыялы аб «беларуска-рэспубліканскай хімеры» [8, с. 67].

Але ўжо 25 снежня І. Сталін паведаміў па тэлефоне А. Мяснікову ў Смаленск: «ЦК партыі вырашыў па многіх меркаваннях, аб якіх цяпер гаварыць не прыходзіцца, згадзіцца з беларускімі таварышамі на ўтварэнне Беларускага савецкага ўрада. Пытанне гэта вырашана і абмяркоўваць ужо не прыходзіцца, неабходна толькі зрабіць некаторыя змены ў канструкцыі Аблвыкамзаха» [8, с. 71]. Смаленскія кіраўнікі былі вымушаны пагадзіцца на абвясчэнне дзяржаўнасці Беларусі на савецкай аснове ў Смаленску з удзелам Белнацкама. Галоўную ролю ў такім тэрміновым абвясчэнні беларускай дзяржаўнасці адыграў знешнепалітычны фактар: абвастраліся адносіны з Польшчай, а заходнія дзяржавы планавалі ліквідаваць бальшавіцкую ўладу.

У дакументах першага з'езда кампартыі бальшавікоў Беларусі, апублікаваных ў «Звезде», значылася, што самастойнасць рэспубліка атрымала, каб «супрацьстаяць націску цесным колам акружаючых нас наёмных банд і цёмных полчышчаў імперыялізму». Па-сутнасці,

гэта быў апераджальны манёўр, накіраваны супраць магчымых спроб лідараў нацыянальна-дэмакратычнага руху па ўстанавленню «фактычнага буржуазнага самавызначэння народаў» і «разгулу капітала» [13].

Аб'яўленне 30 снежня 1918 г. VI абласной партканферэнцыяй самастойнай ССРБ у межах Гродзенскай, Мінскай, Магілёўскай, Віцебскай і Смаленскай губерняў паўплывала і на статус «Звезды», якая становілася выдучай партыйна-савецкай газетай маладой рэспублікі.

З гэтага часу падлягалі ліквідацыі Аблвыкамзах і Белнацкам, а смаленскія «абкамаўцы» на чале з А. Мясніковым аказаліся ў адной камандзе са сваімі ўчарашнімі апанентамі – Цэнтральным Бюро беларускіх секцый пад кіраўніцтвам Д. Жылуновіча і лідарамі Маскоўскай беларускай секцыі РКП(б). Абнародаваны ў ноч з 1 на 2 студзеня «Маніфест Часовага Рабоча-Сялянскага Савецкага ўрада Беларусі» дэклараваў «поўны суверэнітэт» Беларускай рэспублікі. Але пры будаўніцтве беларускай рэспублікі на савецкай аснове партыйная «вертыкаль» была больш важнай «нясухай канструкцыяй», чым нацыянальнае самвызначэнне.

А. Мяснікоў бачыў небяспеку для бальшавіцкай рэспублікі ўжо ў самым факце прысутнасці беларусаў у вышэйшых органах улады: «Наконт сепаратызму. Мы казалі, што для рэспублікі няма глебы, але для нацыяналізму яна знойдзеца. Але тут мы пазбеглі гэтага, таму што ва ўрадзе былі камуністы-небеларусы. Але паколькі ЦК хоча стварыць урад з чыста беларусаў – зыйдуць лепшыя таварышы, застануцца камуністы-нацыяналісты, і тады Беларусь стане нацыяналістычнай рэспублікай» [1]. У выніку з кіраўніцтва Беларускай рэспублікі выйшлі тры наркмы – Ф. Шантыр, У. Фальскі і Я. Дыла.

У сваёй прамове на аб'яднаўчым з'ездзе Камуністычных партый Літвы і Беларусі В. Кнорын больш падрабязна спыніўся на прычынах разыходжання смаленскай групы з белнацкамаўцамі пры вызначэнні стратэгіі нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва ССРБ: «пасля таго, як мы аб'явілі Беларускаю рэспубліку і ўтварылі Камуністычную партыю Беларусі, фармальна зусім самастойныя, мы на справе і засталіся так жа залежнымі ад ЦК РКП(б) і падпарадкоўваліся ўсім яго ўказанням і рашэнням. Выбранае на з'ездзе Камуністычных арганізацый Цэнтральнае бюро павінна было кіраваць Беларускай рэспублікай. Але некаторыя асобы, якія незалежна ад нашай волі ўдзельнічалі ў стварэнні Беларускай рэспублікі і ўвайшлі ва ўрад, надзвычай ўскладнілі работу ЦБ. Цяжка было гаварыць з імі, бо яны ўнеслі зусім іншы струмень, падчас далёкі ад камуністычнага цячэння. І толькі на з'ездзе Саветаў у Мінску

мы вырашылі пытанне, ачысціўшы свае рады ад асобных непажаданых элементаў» [9].

Калі 16 студзеня 1919 г. ЦК РКП(б) з улікам неспрыяльнай знешнепалітычнай сітуацыі прыняў рашэнне аб выключэнні Смаленскай, Віцебскай і Магілёўскай губерняў са складу ССРБ і аб'яднанні Мінскай і Гродзенскай губерняў з Літоўскай ССР, то з гэтым рашэннем не пагадзіліся ўжо А. Ф. Мяснікоў, В. Г. Кнорын, І. Рэйнгольд. Прыхільнікі абласніцтва ўбачылі у гэтым не столькі пагрозу існаванню Беларускай рэспублікі, колькі небяспеку для Заходняй вобласці як адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінкі, што вяло да разбурэння адзінага эканаміка-прамысловага раёна. А. Мяснікоў пад пагрозай партыйнага суда быў вымушаны згадзіцца з рашэннем цэнтра, яго тут жа адклікалі на партыйную работу ў Маскву. Лідара беларусаў-камуністаў Д. Жылуновіча накіравалі на журналісцкую працу ў Харкаў. Іншыя члены ЦБ КП(б)Б атрымалі толькі другарадныя пасады ва ўрадавых структурах Літоўска-Беларускай ССР. «Звязда» ўжо як орган Літоўска-Беларускай ССР пераехала ў Вільню, паколькі БССР праз два месяцы пасля яе абвяшчэння аказалася фактычна ліквідаванай.

Падчас нямецкай (1918 г.) і польскай акупацыі (1919–1920 гг.) вызначыліся больш-менш выразныя арыенціры ў супрацоўніцтве беларускіх бальшавікоў з мясцовымі палітычнымі партыямі і арганізацыямі. Эсэры і БСГ, здаецца, канчаткова дыскрэдытавалі сябе ў вачах бальшавікоў супрацоўніцтвам з урадавымі коламі БНР. В. Кнорын у артыкуле «Восемь месяцев Советской Белоруссии» адзначаў, што яны «былі ўшчэнт разбіты ў кастрычніку і пасля таго, звязаўшыся са зласчаснай беларускай радай у лютым 1918 г., што на некалькі дзён захапіла ўладу, ганебна здаліся на літасць польскага генерала Доўбар-Мусніцкага, а пазней нямецкага каменданта, яны канчатковы страцілі свой крэдыт у масах» [7].

Але асобныя мясцовыя рэвалюцыйныя партыі ўсё яшчэ карысталіся значнай падтрымкай насельніцтва, таму бальшавікі імкнуліся прыцягнуць іх кіраўнікоў да нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва. Будучаму старшыні Мінскага рэўкома І. Рэйнгольду было даручана «аднесціся беражліва да яўрэйскіх сацыял-дэмакратычных арганізацый, Бунду і «Паалей-Цыён», шанаваць і далучаць да савецкай працы бундаўскія культурныя сілы і пры закрыцці існуючых у Мінску буржуазных і псеўдасацыялістычных газет зусім не закранаць органа Бунда «Дер Векер», а садзейнічаць яго выхаду, калі ён зойме савецкую пазіцыю» [7].

Работу з яўрэйскімі сацыял-дэмакратычнымі сіламі беларускія ўлады разгарнулі ў некалькіх напрамках – прызначалі кіраўнікоў гэтых партый

на адказныя пасады, мабілізавалі разам з камуністамі членаў яўрэйскіх партый у рады Чырвонай арміі і на франтавую працу, далучалі абуджаныя рэвалюцыйнай стракатай дробнабуржуазныя масы да савецкага будаўніцтва.

Найважнейшым пытаннем «Звезда» лічыла кансалідацыю ўсіх народаў Беларусі вакол ідэі будаўніцтва самастойнай рэспублікі на савецкай аснове, дасягненне фактычнай роўнасці нацыянальных меншасцей на беларускай зямлі. Газета востра крытыкавала мясцовыя органы ўлады, патрабавала больш рашучасці ў барацьбе з антысемітызмам, распальваннем міжнацыянальных канфліктаў: «Саветы не ведаюць ні яўрэя, ні магаметаніна, ні праваслаўнага. Яны клапоцяцца аб усіх працоўных, аб усіх сумленных людзях, якія жадаюць дапамагаць уладзе рабочых і сялян. І Саветы жалезнай рукою раздавяць усялякую спробу, накіраваную ў бок размыкання радоў пралетарыяту і парушэння мірнага суіснавання народаў» [4].

Адсутнасць палітычнага адзінства нацыі (частка беларусаў удзельнічала ў структурах БНР, бальшавікі стварылі беларускую рэспубліку на савецкай аснове) і складанасць знешнепалітычнай абстаноўкі пэўны час давалі нацыянальна-дэмакратычнай і камуністычнай плыням рэальныя шансы на рэалізацыю ўласнага варыянту дзяржаўнасці. «Звезда» ў публікацыях аб дзейнасці нацыянальных урадаў БНР, Літоўскай Тарыбы, суседняй Украіны, імкнулася паказаць перавагі нацыянальнага развіцця на савецкай аснове. У артыкуле «Крах самостийности» падводзіліся першыя вынікі аб'яўленай на Украіне незалежнасці пад сцягам нацыянальна-дэмакратычных сіл. Ананімны аўтар газеты пісаў: «Адраджэнне, якое адразу не стала на шлях камунізму, аддало Украіну на паток і разграбленне» [11]. Змешчаны на старонках «Звезды» артыкул В. Астрава «Зло национализма» перасцярагаў ад празмернага захаплення «нацыяналізмам» і «шавінізмам» і саміх беларусаў: «Пад Савецкую ўладу ў Заходняй вобласці дакладна падкапваліся, стараючыся класавая абласное аб'яднанне замяніць нацыянальным» [3]. Гэтыя радкі – сведчанне таго, што пасля нядаўняга абвяшчэння ССРБ былі кіраўнікі Аблвыкамзаха на чале з В. Кнорыным зноў адкатваліся на пазіцыі абласніцтва.

«Звезда» рашуча выступала супраць спроб ўрадавых колаў Польшчы прад'явіць свае правы на беларуска-літоўскі край. У артыкуле «Непрошенные защитники» крытыкавалася пазіцыя міністра замежных спраў, які сцвярджаў, што рускія войскі «навадняюць Літву і Беларусь, тым самым уводзячы савецкую адміністрацыю ў чужых для яе краінах і

прыгнечваючы народы тым, што адмаўляюць ім у праве кіраваць сваім лёсам» [12]. Беларусь і савецкі лад, па меркаванні публіцыста «Звезды», не чужыя адзін аднаму, і толькі пры савецкім ладзе гэты буйны нацыянальны рэгіён можа вольна ўздыхнуць, пазбавіцца ад шматвяковага прыгнёту польскіх паноў і самастойна вырашыць свой лёс.

На нейкі час тэма супрацоўніцтва з міжнародным пралетарыятам стала дамінуючай у публікацыях «Звезды». Газета лічыла нерэальнай магчымасць польскай агрэсіі на Усход «для аднаўлення межаў старой Польшчы» [2]. Публіцысты выказвалі надзеі, што ў хуткім часе «полымя сацыяльнай рэвалюцыі ахопіць усю Польшчу і дабавіць да федэрацыі яшчэ адну Савецкую Рэспубліку» [10].

Але варта было Ю. Пілсудскаму распачаць наступленне легіёнаў на мінска-маладзечанскім напрамку, як бальшавікі пачалі шукаць шляхі выратавання сваёй улады ў скасаванні савецкіх нацыянальных дзяржаўных утварэнняў. «Існаванне асобных рэспублік... падчас стрымлівае гэту вялікую справу барацьбы супраць сусветнай контррэвалюцыі, стварае сепаратныя дзеянні і вузкі правінцыялізм, часам разглядаючы пытанні першачарговай важнасці для сукупнасці ўсіх савецкіх рэспублік з уласнага пункту гледжання», – пісаў адзін з аўтараў «Звезды» ў маі 1919 г. [6]. Ён рабіў выснову, што стварэнне невялікіх самастойных рэспублік у перыяд панавання буйнога капіталу з'яўляецца справай абсалютна немагчымай.

Восенню 1919 г. Літоўска-Беларуская савецкая рэспубліка спыніла сваё існаванне ў выніку замежнай ваеннай інтэрвенцыі («Звезда» яшчэ 19 ліпеня 1919 г. паведаміла аб фактычнай ліквідацыі яе ўрада), але бальшавікі не адмаўляліся ад барацьбы за часова акупіраваныя тэрыторыі, мяркуючы аднавіць у беларуска-літоўскім краі дзяржаўнасць ў той або іншай форме. Гэту пазіцыю адлюстроўвалі і публікацыі газеты (*Меницкий И.* Беларуссия была и будет советской. «Звезда», 1920, № 77; *Каган Я.* Беларуссия оживет. «Звезда», 1920, № 84; *Рейнгольд И.* Происхождение Советской власти в Белоруссии. «Звезда», 1920, № 1).

Як партыйны орган ЦК ЛітБел, «Звезда» працягвала свой выхад у Смаленску. За час ад жніўня 1919 г. да ліпеня 1920 г. погляды кіраўнікоў ЛітБел на нацыянальнае пытанне істотна змяніліся. На гэта моцна паўплывала палітычная сітуацыя ў Беларусі – актывізаваліся сілы, што рашуча супраціўляліся польскім уладам (беларускія камуністы, эсэры, арганізацыя «Маладая Беларусь» і інш.). Цеснае супрацоўніцтва ў перыяд польскай акупацыі краю бальшавікоў і эсэраў зрабіла магчымым стварэнне кааліцыйнага беларускага ўрада пры другім абвешчэнні БССР 31 ліпеня 1920 г. Але непрымірымасць эсэраў з пазіцыяй цэн-

тра, які патрабаваў абвешчэння «карлікавай» Беларусі у межах былой Мінскай губерні без уліку граніц этнічнага пражывання беларускага народа, перакрэсліла рэальную магчымасць далейшага супрацоўніцтва. Далей па шляху да самастойнасці Беларусі бальшавікі пайшлі ўжо без «спадарожнікаў» з іншых рэвалюцыйных партый, але з багажом, напрацаваным прадстаўнікамі беларускага і яўрэйскага рухаў, якія сталі актыўнымі ўдзельнікамі дзяржаўнага будаўніцтва на савецкай аснове.

Такім чынам, адным з уплывовых цэнтраў, што ажыццяўлялі ідэйнае кіраўніцтва падчас станаўлення беларускай рэспублікі ў 1919–1920 гг., стала газета «Звезда». У друкаваным органе ЦБ КП(б)Б вызначаліся шляхі будаўніцтва савецкай улады ў краі, ставіліся праблемы раўнапраўя нацыянальных меншасцей, абмяркоўваліся пытанні знешняй палітыкі і інш. «Звезда», з'яўляючыся друкаваным органам мясцовага партыйнага цэнтра, адначасова стала выразніцай памкненняў шырокіх працоўных мас. У гады грамадзянскай вайны і замежнай ваеннай інтэрвенцыі публіцысты газеты не толькі многае зрабілі ў справе далучэння кіраўнікоў і членаў дробнабуржуазных рэвалюцыйных партый да актыўнай савецкай работы, але і прынялі актыўны ўдзел ў распрацоўцы і тэрэтычным абгрунтаванні шляхоў нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва Беларусі на савецкай аснове.

Літаратура

1. 1 января 1919 года: Временное рабоче-крестьянское правительство Белоруссии: Док. и материалы / Сост. В.Д. Селеменев (рук.) [и др.]; науч. ред. М.Ф. Шумейко. – Минск: Лимариус, 2005.
2. Альфа-Бета. На тему дня / Альфа-Бета // Звезда. – 1919. – 14 февр.
3. Астров, В. Зло национализма (К оздоровлению Советской Белоруссии) / В. Астров // Звезда. – 1919. – 18 февр.
4. Борьба с антисемитизмом // Звезда. – 1919. – 31 янв.
5. Гісторыя Беларусі: у 2 ч. – Ч. 2. XIX–XX стагоддзі: курс лекцый / П.І. Брыгадзін, У.Ф. Ладыеў, П.І. Зялінскі і інш. – Мінск: РІВШ БДУ, 2002. – 656 с.
6. Дзяркач. Мینیны новейшего образца / Дзяркач // Звезда. – 1919. – 1 февр.
7. Кнорин, В. Восемь месяцев Советской Белоруссии / В. Кнорин // Звезда. – 1919. – 17 сент.
8. Круталевич В.А. История Беларуси: становление национальной державности (1917–1922 гг.). / Круталевич В.А. – Серия: «История Отечества», приложение к журналу «Право и экономика». – Минск, 1999.
9. Объединительный съезд Коммунистических партий Литвы и Белоруссии // Звезда. – 1919. – 9 марта.

10. Октябрин, Н. «Большевистские микробы» и польский карантин / Н. Октябрин // Звезда. – 1919. – 16 февр.

11. П. Б. Крах самостоятельности / П. Б. // Звезда. – 1919. – 17 янв.

12. П. К. Непрошенные защитники / П. К. // Звезда. – 1919. – 28 янв.

13. Протокол 1-го Съезда Коммунистической Партии (большевиков) Белоруссии. Первый день (30/ХІІ.1918 г.) // Звезда. – 1919. – 17 студз.